นวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างสรรค์: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

INNOVATION OF PARTICIPATORY PROCESSES IN CREATIVE AGRO-TOURISM COMMUNITY-BASED ENTERPRISE: A CASE STUDY OF THE SOMWANG AT WANGYANG CREATIVE AGRO-TOURISM COMMUNITY-BASED ENTERPRISE, SI PRACHAN DISTRICT, SUPHAN BURI PROVINCE

เพียงฤทัย เสงี่ยมศิลป์[1)] และ พลารัก ไชยโย[2)*]

[1)-2)] คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

Piengruthai Sangiemsilp[1)] and Palarak Chaiyo[2)*]

[1)-2)] Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi.

*Corresponding author e-mail: palarak1.c@gmail.com

Received: December 09, 2025
Revised: January 26, 2026
Accepted: February 25, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง ในกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน 2. เพื่อพัฒนานวัตกรรมกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง ดำเนินการวิจัยด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง 2) ประชากร ที่อาศัยอยู่ในตำบลวังยาง 3) ผู้ประกอบการในพื้นที่ตำบลวังยาง และ 4) เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลวังยาง จากนั้นตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้าของวิธีการ (Methodological Triangulation)

ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในกระบวนการทำงานทั้งด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน การประเมินผล และความรับผิดชอบในบทบาท ยังอยู่ในระดับจำกัด โดยมีปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรค 3 ประการ ได้แก่ 1. การรับรู้ต่อบทบาทและวัตถุประสงค์ของกลุ่มยังไม่ชัดเจน ทำให้การมีส่วนร่วมเชิงเนื้อหายังไม่เข้มแข็ง 2. ข้อจำกัดด้านเวลา เนื่องจากการดำเนินงานส่วนใหญ่เกิดขึ้นในวันทำงาน ส่งผลให้สมาชิกบางส่วนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ และ 3. ความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ โดยกิจกรรมส่วนใหญ่เน้นที่การเกษตรแห้ว ทำให้สมาชิกที่มีอาชีพหรือความถนัดหลากหลายไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างทั่วถึง

จากข้อค้นพบดังกล่าว การพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมจึงเป็นแนวทางสำคัญเพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการที่เปิดพื้นที่ให้สมาชิกทุกกลุ่มเข้ามามีบทบาทได้มากขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วม จำนวน 3 แนวทาง ได้แก่ 1. การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และ

การปฐมนิเทศสมาชิกใหม่ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และรูปแบบการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน 2. การขยายและออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวให้หลากหลายมากขึ้น โดยยังคงอัตลักษณ์ชุมชน เช่น การทำสวน การทำนาเผือก และการทำหัตถกรรม เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกกลุ่มมีส่วนร่วมได้ตามความถนัด และ 3. การจัดตั้งจุดศูนย์กลางบริการนักท่องเที่ยวและจุดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อเป็นพื้นที่รวมการทำงานของสมาชิก เพิ่มบทบาทร่วม และเสริมศักยภาพการบริการนักท่องเที่ยวของชุมชน

คำสำคัญ: นวัตกรรมกระบวนการ การมีส่วนร่วม วิสาหกิจชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์

ABSTRACT

This research aims to achieve two main objectives. The first is to study the level and pattern of participation among members of the Somwang at Wangyang Creative Agro-Tourism Community Enterprise Group in Wang Yang. The second is to develop an innovative, participatory management process suitable for community enterprise. The study used a qualitative methodology. Data collection methods included documentary research, participant observation, structured in-depth interviews, and focus group discussions. Data was collected from four key groups of informants: community enterprise members, residents of the Wang Yang community area, local entrepreneurs, and Wang Yang Subdistrict Municipality officials. The collected data, then, was validated with the methodological triangulation.

The research findings show that community enterprise members' participation in the work process remains limited. This includes their participation in giving opinions, making decisions, working, evaluating results, and taking responsibility for their roles. There are three main obstacles that cause this limited participation: 1. an Unclear understanding of the group's role and objectives, causing content-based participation to be weak. 2. Time constraints, as Most activities happen on weekdays, so some members cannot attend. 3. a Lack of diverse tourism activities, which focus only on water chestnut farming. As a result, members with different careers or skills were unable to participate fully.

Based on these findings, developing an innovation in the participation process is important. This will lead to better management that allows all members to have a greater role and be more effective. The research led to the development of three key innovations for participatory processes: 1. Establishing a vision and mission, and conducting new member orientation. This approach promotes a shared understanding of the community enterprise's goals and operational framework. 2. Expanding and designing more diverse tourism activities while keeping the community's identity. Examples include gardening, taro farming, and handicrafts. This gives all member groups a chance to participate based on their skills. 3. Setting up a Tourist Service Center and Community Product Sales Point. This serves as a central workspace for members. It also collaborative participation and enhances the community's tourism service effectively.

Keywords: Innovation of Participatory Process, Participatory, Community Enterprise, Creative Agro-Tourism

บทนำ

ชุมชนวังยาง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิได้เข้าไปสนับสนุนและร่วมพัฒนาชุมชนผ่านงานวิจัยและกิจกรรมบริการวิชาการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดระยะเวลากว่า 3 ปีที่ผ่านมา คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาศักยภาพ สภาพปัญหา และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรมในหลายด้าน

เดิมทีชุมชนวังยางเป็นชุมชนเกษตรกรรมเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาข้าว ปลูกแห้ว เผือก และพืชสวนอื่น ๆ ซึ่งประสบปัญหาราคาผลผลิตผันผวนจากการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง ส่งผลให้รายได้ไม่แน่นอน ประกอบกับโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้ชุมชนมีความเสี่ยงต่อภาวะพึ่งพิง หากขาดกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาที่เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

จากการดำเนินงานวิจัยและการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเป็นระบบ ชุมชนวังยางเริ่มพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยนำวิถีการผลิตแห้ว ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวหลัก ร่วมกับการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนและแหล่งศรัทธาในพื้นที่ เช่น วัดไก่เตี้ย ข้อมูลจากรายงานผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง สะท้อนให้เห็นแนวโน้มการท่องเที่ยวในระยะเริ่มต้น โดยในปี พ.ศ. 2561 มีนักท่องเที่ยว จำนวน 752 คน สร้างรายได้ 172,829 บาท และในช่วงเดือนมกราคม-ตุลาคม พ.ศ. 2562 มีนักท่องเที่ยวจำนวน 527 คน สร้างรายได้ 93,626 บาท (วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวัง ที่วังยาง, 2561; 2562)

ภายหลังจากการเริ่มพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ได้จัดตั้งคณะทำงานด้านการท่องเที่ยว และจดทะเบียนจัดตั้ง “วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง” เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2562 โดยมีเทศบาลตำบลวังยางทำหน้าที่ เป็นพี่เลี้ยง อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานในช่วงระยะเริ่มต้นยังพบปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญ ได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการบริหารจัดการยังอยู่ในระดับจำกัด สมาชิกบางส่วนยังไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างบทบาทหน้าที่ของตนกับประโยชน์ร่วมของกลุ่ม ส่งผลให้ภาระงานกระจุกตัว อยู่กับสมาชิกเพียงบางกลุ่ม ขณะที่การจัดสรรผลประโยชน์ยังไม่สะท้อนระดับการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ทั้งด้านการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน และการประเมินผล ซึ่งงานศึกษาด้านการพัฒนาชุมชนชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมเชิงกระบวนการเป็นเงื่อนไขสำคัญ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนขององค์กรชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของการพัฒนาโดยชุมชนเป็นฐาน (Mansuri and Rao, 2013; Cornwall, 2008, 269-283)

ในมิติของกระบวนการเรียนรู้ แนวคิดด้านการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอธิบายว่า การพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ สะท้อนปัญหา และร่วมกันออกแบบแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพการจัดการตนเองและความเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาในระยะยาว (Pretty, 1995, 1247-1263; Pretty, 2011, 127-139)

ทั้งนี้ การจัดการชุมชนที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างการบริหารจัดการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ งานศึกษาด้านการจัดการชุมชนชี้ให้เห็นว่า การกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนและการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสม จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการทำงานและเสริมสร้างความร่วมมือภายในชุมชน (จำนง อดิวัฒนสิทธิ์, 2532, 12-15; สุชาติ พริกเล็ก และคณะ, 2565)

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว แนวคิดด้านการมีส่วนร่วมจึงชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนเมื่อประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการประเมินผล ขณะเดียวกันหากขาดกลไกหรือกระบวนการบริหารจัดการที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม อาจนำไปสู่ความไม่ต่อเนื่องของการดำเนินงาน และความไม่เป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม (Erwin, 1976 อ้างถึงใน ปรีดา เจษฎาวรางกุล, 2550, 9-13; Andrew and Stiefel, 1980; Fung, 2020, 828-839)

ในขณะเดียวกัน แนวคิดด้านนวัตกรรมกระบวนการเสนอว่า นวัตกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นการสร้างสิ่งใหม่ทั้งหมด หากแต่สามารถเป็นการปรับปรุงหรือออกแบบกระบวนการทำงานเดิมให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานร่วมกันและการมีส่วนร่วมของสมาชิก (OECD, 2005; ปานจิต จุลกาญจน์, 2556; 48-52) เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่านวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมสามารถเป็นฐานสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพการจัดการตนเองและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่างานศึกษาด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวโดยชุมชนส่วนใหญ่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม หรือบทบาทของผู้นำและโครงสร้างองค์กรในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน (Mansuri and Rao, 2013; Cornwall, 2008, 269-283; Pretty, 2011, 127-139) ขณะที่งานวิจัยในบริบทของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทยมักให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจหรือศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดของงานศึกษาที่มุ่งพัฒนานวัตกรรมเชิงกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งออกแบบบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์จากบริบทจริงของชุมชนและเชื่อมโยงระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกับกลไกการจัดการและการสื่อสารภายในกลุ่มอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง รวมถึงศึกษามุมมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนานวัตกรรมกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริง อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวชุมชนวังยางให้เติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง ในกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

2. เพื่อพัฒนานวัตกรรมกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการในพื้นที่ตำบลวังยาง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง

2. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ ได้แก่

1) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง

2) ประชากรที่อาศัยอยู่ในตำบลวังยาง

3) ผู้ประกอบการในพื้นที่ตำบลวังยาง

4) เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลวังยาง

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยางในฐานะ “กระบวนการมีส่วนร่วม” (participatory process) ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน โดยกำหนดขอบเขตการวิเคราะห์ออกเป็น 3 มิติหลัก ดังนี้

1) มิติด้านระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิก ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ใน 5 ด้าน ได้แก่ การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจร่วม การปฏิบัติงาน การประเมินผล และความรับผิดชอบร่วม เพื่อสะท้อนระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการทำงานของวิสาหกิจชุมชน

2) มิติด้านปัจจัยเชิงบริบทที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขและข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมของสมาชิก ได้แก่ การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทและวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เวลาและภาระงานประจำของสมาชิก และความหลากหลายด้านอาชีพและความถนัด ซึ่งส่งผลต่อโอกาสและความต่อเนื่องในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน

3) มิติด้านนวัตกรรมกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมวิเคราะห์การออกแบบและพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม โดยพิจารณานวัตกรรมใน 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการสื่อสารและทิศทางองค์กร (2) ด้านกิจกรรมท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมตามความถนัดของสมาชิก และ (3) ด้านโครงสร้างการบริหารจัดการและความโปร่งใส ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการยกระดับการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริหารจัดการของวิสาหกิจชุมชน

กรอบแนวคิดงานวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดงานวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนและพัฒนานวัตกรรมกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลัก (Population and Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีเกณฑ์คัดเลือก คือ

1. อาศัยหรือประกอบอาชีพในตำบลวังยาง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

2. อายุ 20 ปีขึ้นไป

ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย 4 กลุ่ม

1. สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง

2. ประชากรในพื้นที่ชุมชนวังยาง

3. ผู้ประกอบการในพื้นที่ชุมชนวังยาง

4. เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลวังยาง

จำนวนผู้ให้ข้อมูลรวม 8 คน สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก และ 10 คน สำหรับการสนทนากลุ่ม

จำนวนผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวเพียงพอสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากข้อมูลที่ได้มีความอิ่มตัว และสามารถสะท้อนมุมมองที่หลากหลายของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างครอบคลุม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เครื่องมือ 3 ประเภท ได้แก่

1. แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Form)

ใช้บันทึกพฤติกรรม การปฏิบัติงาน การประชุม การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของสมาชิกใน 5 มิติ คือ

1. การแสดงความคิดเห็น

2. การตัดสินใจ

3. การปฏิบัติงาน

4. การประเมินผล

5. ความรับผิดชอบ

2. แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide)

เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. เหตุผลและความคาดหวังในการเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการ

3. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางพัฒนา

3. แนวคำถามสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide)

ใช้ระดมความคิดเห็นจากตัวแทนทั้ง 4 กลุ่ม เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงกระบวนการสำหรับพัฒนานวัตกรรมการมีส่วนร่วม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 2 ระยะ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิก

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Research)

วิเคราะห์ข้อมูลแผนงาน รายงานการประชุมและเอกสารการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

เข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยว การประชุม การทำงานในแปลงเกษตร

3. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 4 กลุ่ม รวม 8 คน เพื่อศึกษามิติการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการทำงาน

ระยะที่ 2 การพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วม

1. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

จัดสนทนากลุ่มเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและร่วมออกแบบแนวทางพัฒนากระบวนการบริหารจัดการ (จำนวน 10 คน)

2. การสังเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วม

ร่วมกับชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อยืนยันความเหมาะสมของแนวทางที่พัฒนา

3. การคืนข้อมูล (Data Feedback)

นำเสนอผลการวิจัยแก่ชุมชน เทศบาล และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อปรับปรุงความถูกต้องของข้อมูลและสังเคราะห์เพื่อนำไปปรับใช้

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มถูกนำมาวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ดำเนินการดังนี้:

1. การถอดความข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

2. แบ่งข้อมูลตามประเด็นการมีส่วนร่วมและปัญหาเชิงกระบวนการ

3. การจัดกลุ่มข้อมูลตามมิติการมีส่วนร่วม 5 ด้าน

4. การสังเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบนวัตกรรมกระบวนการที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดำเนินการโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) อย่างเป็นลำดับ เริ่มจากการถอดความข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มแบบคำต่อคำ จากนั้นผู้วิจัยทำการอ่านข้อมูลซ้ำหลายรอบเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม และดำเนินการจัดกลุ่มข้อความตามประเด็นที่สะท้อนการมีส่วนร่วม ปัญหา และเงื่อนไขเชิงบริบทของการดำเนินงาน

ในขั้นตอนถัดมา ผู้วิจัยได้ทำการเข้ารหัสข้อมูลเชิงความหมาย (Meaning-Based Coding) โดยจัดกลุ่มคำพูดของผู้ให้ข้อมูลที่มีสาระใกล้เคียงกันไว้ภายใต้ประเด็นเดียวกัน และเชื่อมโยงรหัสข้อมูลกับมิติการมีส่วนร่วมทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน การประเมินผล และความรับผิดชอบร่วม

จากนั้น จึงสังเคราะห์รหัสข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กันเพื่อจัดเป็นธีมหลัก (Themes) ซึ่งสะท้อนปัจจัย และข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมในบริบทของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างสรรค์ ทั้งนี้ การตีความข้อมูลได้อาศัยการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์

คำพูดของผู้ให้ข้อมูลถูกนำเสนอโดยใช้รหัสแทนชื่อจริงเพื่อรักษาความลับ และใช้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในการสนับสนุนข้อค้นพบในบทผลการวิจัยและบทอภิปรายผล

การวิจัยยังใช้กระบวนการ จัดระดับการมีส่วนร่วม (Participation Level Classification) เพื่ออธิบายความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม อย่างเป็นระบบ โดยอาศัยข้อมูลจาก 3 แหล่งประกอบกัน ได้แก่ (1) ความถี่ของพฤติกรรมที่สังเกตได้ (2) ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ (3) ความเห็นร่วมจากการสนทนากลุ่ม ระดับการมีส่วนร่วมถูกจัดเป็น 3 ระดับ คือ

สูง : สมาชิกมีบทบาทในหลายกิจกรรม เข้าร่วมสม่ำเสมอ และมีความเข้าใจบทบาทตนเองชัดเจน

ปานกลาง : สมาชิกเข้าร่วมบางกิจกรรมเป็นครั้งคราวขึ้นอยู่กับเวลาและความสะดวก

ต่ำ : สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมน้อยหรือไม่สม่ำเสมอ และไม่สามารถอธิบายบทบาทในการทำงานร่วมได้ชัดเจน

การจัดระดับดังกล่าวช่วยให้สามารถมองเห็นช่องว่างการมีส่วนร่วมของสมาชิกแต่ละกลุ่มได้ชัดเจนขึ้น และเป็นฐานสำคัญในการสังเคราะห์แนวทางพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนสมหวังที่วังยางต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้าของวิธีการ (Methodological Triangulation) ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม เพื่อยืนยันความสอดคล้องของข้อค้นพบและลดอคติจากแหล่งข้อมูล และใช้กระบวนการคืนข้อมูลแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อยืนยันความถูกต้องเชิงการตีความและความสอดคล้องของข้อค้นพบกับบริบทจริงของวิสาหกิจชุมชน

โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การคุ้มครองผู้ให้ข้อมูล โดยชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย สิทธิ์ในการปฏิเสธหรือถอนตัว และการรักษาความลับของข้อมูล ตลอดจนดำเนินการวิจัยตามแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมอย่างเคร่งครัด

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยมุ่งศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วม ของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง ในกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน และเพื่อพัฒนานวัตกรรมกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยางสรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) พบว่า ระดับการมีส่วนรวมของสมาชิกในกระบวนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนยังอยู่ในระดับ “ต่ำถึงปานกลาง” ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละด้าน โดยสรุปผลได้ดังนี้

1. การแสดงความคิดเห็น

สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นน้อย เนื่องจากขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจบริบทการทำงานของกลุ่ม และไม่มีช่องทางสื่อสารที่ชัดเจน ส่งผลให้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นไม่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ

2. การตัดสินใจร่วม

การตัดสินใจในกิจกรรมสำคัญมักถูกรวมศูนย์อยู่ในกลุ่มแกนนำชุมชน ทำให้สมาชิกทั่วไปไม่ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมเท่าที่ควร

3. การปฏิบัติงาน

สมาชิกบางส่วนเข้าร่วมตามความสะดวกหรือความถนัด เช่น ผู้ที่มีความรู้ด้านแห้วและการเกษตรจะเข้าร่วมกิจกรรมหลักได้มากกว่า ขณะที่สมาชิกที่มีอาชีพอื่นเข้าร่วมได้น้อย

4. การประเมินผล

การประเมินผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนยังไม่เป็นระบบ และขาดกระบวนการติดตาม งานอย่างต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกไม่สามารถสะท้อนปัญหาหรือข้อเสนอแนะได้เต็มที่

5. ความรับผิดชอบร่วม

แม้สมาชิกทุกคนจะได้รับผลประโยชน์จากวิสาหกิจแต่พบว่า ระดับความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมในภารกิจของกลุ่มไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ที่ได้รับทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง “ผู้ที่มีส่วนร่วมจริง” และ “ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากกลุ่ม”

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นปัจจัยสำคัญ 3 ประการที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก ได้แก่

1. การรับรู้ข้อมูล สมาชิกส่วนหนึ่งยังไม่เข้าใจบทบาท หน้าที่ รูปแบบการดำเนินงาน และวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ส่งผลให้ไม่เกิดแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมหรือประชุมอย่างสม่ำเสมอ

2. เวลาและภาระงานประจำ กิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่เกิดขึ้นในวันทำงาน ทำให้สมาชิกบางคนที่ต้องประกอบอาชีพหลักไม่สามารถเข้าร่วม ได้อย่างต่อเนื่อง

3. ความหลากหลายของอาชีพและความถนัด การท่องเที่ยวชุมชนมีฐานมาจากกิจกรรมเกษตรด้านแห้ว แต่สมาชิกในชุมชนมีอาชีพหลากหลาย ทำให้หลายคนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เนื่องจากขาดทักษะหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

แนวทางพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วม

จากผลการวิจัยที่พบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกยังมีข้อจำกัดด้านการรับรู้ข้อมูล เวลาในการเข้าร่วม และความไม่หลากหลายของกิจกรรม คณะผู้วิจัยจึงสังเคราะห์แนวทางพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 แนวทางสำคัญ ดังนี้

1. นวัตกรรมด้านการสื่อสารและทิศทางองค์กร ประกอบด้วย

1) การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายที่ชัดเจน

2) การจัดทำคู่มือหรือกระบวนการปฐมนิเทศสมาชิกใหม่

3) การพัฒนาระบบสื่อสารภายใน เช่น ไลน์กลุ่ม ข่าวสารรายสัปดาห์ หรือกระดานข้อมูล

4) การกำหนดบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละสมาชิกอย่างเป็นธรรม

แนวทางนี้ช่วยลดปัญหาการรับรู้ไม่ทั่วถึง และสร้างความเข้าใจร่วมในกระบวนการทำงานของกลุ่ม

2. นวัตกรรมด้านกิจกรรมท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมตามความถนัด ประกอบด้วย

1) การออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การทำสวน การทำนาเผือก การทำอาหารพื้นบ้าน และงานหัตถกรรม

2) การเปิดโอกาสให้สมาชิกเลือกทำงานตามความถนัดและทักษะของตน

3) การพัฒนากิจกรรมที่รองรับนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม เช่น นักเรียน ผู้สูงอายุ หรือกลุ่ม MICE ชุมชน

แนวทางนี้ตอบโจทย์ปัญหา “ความถนัดไม่ตรงกับกิจกรรมหลัก” และช่วยเพิ่มจำนวนสมาชิกที่สามารถเข้าร่วมได้จริง

3. นวัตกรรมด้านโครงสร้างการบริหารจัดการและการสร้างความโปร่งใส ประกอบด้วย

1) การพัฒนาศูนย์กลางบริการนักท่องเที่ยว (Visitor Center) เพื่อใช้ในการต้อนรับนักท่องเที่ยว

2) การจัดตั้งจุดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน

3) การสร้างระบบติดตามและประเมินผลกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4) การกำหนดรูปแบบแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและโปร่งใส สะท้อนระดับการมีส่วนร่วมจริงของสมาชิก

แนวทางนี้ช่วยให้กลไกการบริหารจัดการมีความชัดเจน โปร่งใส และตรวจสอบได้

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยางยังอยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง โดยมีปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การรับรู้ข้อมูลที่ไม่ทั่วถึง เวลาการทำงานที่ไม่สอดคล้องกัน และความไม่หลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยวที่รองรับความถนัดของสมาชิกแต่ละกลุ่ม

เมื่อพิจารณาความแตกต่างด้านอาชีพและเวลาทำงานของสมาชิก พบว่า ปัจจัยดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อระดับการมีส่วนร่วมในทุกมิติ ได้แก่ การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน การประเมินผล และความรับผิดชอบร่วม โดยผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าความไม่สอดคล้องด้านเวลาและภาระงานประจำเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทั้งนี้ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งสะท้อนว่า “นักท่องเที่ยว

เข้ามาพอประมาณ แต่อยากปรับเปลี่ยนเวลาเป็นศุกร์เสาร์ อาทิตย์ เพราะบางครั้งงานซ้อนกัน ทำให้ไม่ได้เข้าร่วมในบางครั้ง อยากรับนักท่องเที่ยว แต่บางทีก็ติดขัดที่งาน" (ผู้ให้ข้อมูลรหัส I, สัมภาษณ์, 2566)

ผลการค้นพบนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของพระธวัชชัย สนติธมโม (2562) ที่พบว่า ความไม่สอดคล้องของเวลาทำงานระหว่างประชาชนและหน่วยงานพัฒนาชุมชนทำให้ประชาชนขาดโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผลวิจัยครั้งนี้จึงยืนยันว่าการจัดตารางกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบท การทำงานของสมาชิก หรือการออกแบบกิจกรรมที่มีความหลากหลายมากขึ้น สามารถช่วยเพิ่มพื้นที่และโอกาสในการมีส่วนร่วมของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อีกประเด็นสำคัญ คือ การขาดความรู้และความเข้าใจในกระบวนการทำงานของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นสาเหตุให้สมาชิกบางส่วนไม่รู้บทบาทของตนเองและไม่สามารถตัดสินใจหรือร่วมเสนอแนวคิดได้อย่างเต็มที่ ประเด็นดังกล่าวสะท้อนผ่านคำให้สัมภาษณ์ของสมาชิกบางรายที่ยังไม่เข้าใจบทบาทของตนเองในภาพรวมของกลุ่ม โดยผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า "บางคนยังไม่เข้าใจ และยังไม่เข้าร่วมกิจกรรม เพราะไม่รู้ว่าตัวเองควรทำหน้าที่อะไร" (ผู้ให้ข้อมูลรหัส C, สัมภาษณ์, 2566) ผลการค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑามาศ พันสวรรค์ (2562) ที่พบว่า การบริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะเกิดประสิทธิภาพได้เมื่อสมาชิกได้รับข้อมูลและความเข้าใจในขั้นตอนและเป้าหมายการทำงานอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของญาณเดช คุ้มประยูร (2564) ที่ยืนยันว่า การให้ความรู้และการสร้างความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง จะช่วยเพิ่มความร่วมมือของสมาชิกในกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีความต้องการให้กลุ่มพัฒนากิจกรรมและรูปแบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาส ให้สมาชิกสามารถมีส่วนร่วมได้ตามความถนัดและเวลาที่เหมาะสม โดยผู้ให้ข้อมูลหลายรายเสนอแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน เช่น "อยากให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ใช่แค่ดำแห้วอย่างเดียว จะได้ช่วยกันทำได้หลายแบบ"(ผู้ให้ข้อมูลรหัส D, สัมภาษณ์, 2566) และ "อยากให้เพิ่มกิจกรรมและสินค้าในชุมชน เพื่อให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมมากขึ้น" (ผู้ให้ข้อมูลรหัส G, สัมภาษณ์, 2566)

เมื่อคืนข้อมูลเกี่ยวกับผลการวิจัยให้กับชุมชนผ่านกระบวนการสนทนากลุ่มกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่และร่วมกันพิจารณาข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสามารถสังเคราะห์แนวทางพัฒนานวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 แนวทาง ได้แก่

1. นวัตกรรมด้านการสื่อสารและทิศทางองค์กร เช่น การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ ระบบสื่อสาร และบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน

2. นวัตกรรมด้านความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้สมาชิกเลือกหน้าที่ตามความถนัด

3. นวัตกรรมด้านโครงสร้างสนับสนุน ได้แก่ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ระบบติดตามผล และการจัดสรรประโยชน์อย่างโปร่งใส

โดยผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้สะท้อนว่า แนวทางทั้งสามมีความสอดคล้องกับบริบทการทำงานจริงของชุมชน สามารถนำไปปรับใช้ภายใต้ข้อจำกัดด้านเวลา อาชีพ และทรัพยากรที่มีอยู่ อีกทั้งยังมีศักยภาพในการลดช่องว่างของข้อมูล สร้างความเข้าใจและเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนวังยางในอนาคต

ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กรชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับโครงสร้างการบริหารจัดการ กลไกการสื่อสาร และโอกาสในการเข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ (Mansuri and Rao, 2013)

ในบริบทของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างสรรค์ ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ขยายข้อค้นพบดังกล่าวให้เห็นในระดับจุลภาค โดยสะท้อนให้เห็นว่าความไม่สอดคล้องด้านเวลา ความหลากหลายของอาชีพและระดับความพร้อมของสมาชิก เป็นปัจจัยเชิงบริบทที่ทำให้การมีส่วนร่วมของสมาชิกยังอยู่ในระดับจำกัด แม้จะมีโครงสร้างการบริหารจัดการรองรับอยู่แล้วก็ตาม

นอกจากนี้ การออกแบบกระบวนการทำงานที่เปิดโอกาสให้สมาชิกเรียนรู้และพัฒนาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างความยั่งยืนขององค์กรชุมชนในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Pretty, 2011, 127-139) และแนวคิดการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการที่เน้นความหลากหลายของรูปแบบการมีส่วนร่วมให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน (Cornwall, 2008, 269-283) ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ Stone and Stone (2011) และ Rasoolimanesh et al., (2017) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทที่หลากหลายตามศักยภาพและข้อจำกัดของสมาชิกแต่ละกลุ่มจะช่วยยกระดับคุณภาพการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทั้งนี้ ผลการศึกษานี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดด้านการมีส่วนร่วมที่ระบุว่า การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจและการชี้แจงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกอย่างชัดเจนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการพัฒนา (Andrew and Stiefel, 1980; จุฑามาศ พันสวรรค์, 2562) ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Nunkoo and Smith (2013) ที่เสนอว่าการมีวิสัยทัศน์ร่วมและเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจนจะช่วยเชื่อมโยงบทบาทของสมาชิกเข้ากับทิศทางการท่องเที่ยวของชุมชน และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในระยะยาว

นวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมที่พัฒนาขึ้นจากการวิจัยครั้งนี้ มิได้เป็นเพียงการนำแนวคิดการมีส่วนร่วมทั่วไปมาประยุกต์ใช้ หากแต่เป็นการออกแบบกระบวนการบริหารจัดการที่ตอบสนองต่อข้อจำกัดเชิงบริบทของวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านโครงสร้างอาชีพ เวลาการทำงาน และระดับความพร้อมของสมาชิกแต่ละกลุ่ม โดยนวัตกรรมดังกล่าวถูกพัฒนาบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์จากการทำงานร่วมกับชุมชนและสะท้อนความต้องการจริงของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จึงมีศักยภาพในการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Su and Wall (2014) ที่เน้นว่าการออกแบบกระบวนการทำงานที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่พบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง และมีปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายของกิจกรรม เวลาในการเข้าร่วม และความเข้าใจในกระบวนการทำงาน จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเชิงวิชาการดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวให้หลากหลายและยืดหยุ่นต่อความถนัดของสมาชิก

การปรับรูปแบบและโปรแกรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลาย เช่น กิจกรรมเกษตร การทำอาหารพื้นบ้าน การทำหัตถกรรม และกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม จะช่วยเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกกลุ่มสามารถเข้าร่วมได้ตามความถนัดของตนเอง ซึ่งไม่เพียงเพิ่มระดับการมีส่วนร่วม แต่ยังช่วยสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข และลดข้อจำกัดด้านเวลาและอาชีพของสมาชิก

2. การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์ของวิสาหกิจให้ชัดเจน

การสื่อสารทิศทางการทำงานของวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ เช่น การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ การชี้แจงวัตถุประสงค์ รวมทั้งการปฐมนิเทศสมาชิกใหม่ จะช่วยให้สมาชิกทุกคนมีความเข้าใจร่วมในทิศทางและกระบวนการทำงานอย่างถูกต้อง ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งและต่อเนื่องมากขึ้น

3. การพัฒนาระบบสื่อสารภายในกลุ่มให้เป็นระบบและเข้าถึงสมาชิกทุกคน

การสร้างช่องทางสื่อสาร เช่น ไลน์กลุ่ม กระดานข้อมูลประจำชุมชน หรือประกาศสรุปผลการประชุมจะช่วยให้สมาชิกได้รับข้อมูลอย่างทั่วถึง ลดช่องว่างของการรับรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

4. การกำหนดบทบาทหน้าที่และระบบติดตามงานที่โปร่งใส

ควรกำหนดบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจน พร้อมแนวทางติดตามและประเมินผลการทำงานอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความรับผิดชอบร่วมของสมาชิก และลดปัญหาความไม่เท่าเทียมทางภาระงาน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง “ผู้ที่ทำงานจริง” และ “ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์”

5. การจัดระบบแบ่งปันผลประโยชน์อย่างโปร่งใสและสะท้อนระดับการมีส่วนร่วมจริง

ควรกำหนดเกณฑ์การแบ่งผลประโยชน์ที่ยึดตามระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก เพื่อสร้างแรงจูงใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะช่วยยกระดับการมีส่วนร่วมในระยะยาว

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. การพัฒนาการศึกษาการมีส่วนร่วมในฐานะกระบวนการ

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ “กระบวนการบริหารจัดการ” ที่ประกอบด้วยหลายมิติ มากกว่าการวัดระดับการมีส่วนร่วมเพียงอย่างเดียว งานวิจัยในอนาคตสามารถนำกรอบการวิเคราะห์เชิงกระบวนการนี้ไปประยุกต์ใช้หรือทดสอบในบริบทของวิสาหกิจชุมชนหรือองค์กรชุมชนประเภทอื่น เพื่อขยายความเข้าใจเชิงกลไกของการมีส่วนร่วม (Cornwall, 2008, 269-283; Pretty, 2011, 127-139)

2. การศึกษานวัตกรรมกระบวนการในงานพัฒนาชุมชน

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่านวัตกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงข้อจำกัดเชิงบริบทไปสู่การยกระดับการบริหารจัดการ งานวิจัยในอนาคต ควรให้ความสำคัญกับการศึกษานวัตกรรมกระบวนการในเชิงเปรียบเทียบหรือเชิงระยะยาว เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขความสำเร็จและความยั่งยืนของนวัตกรรมดังกล่าวในบริบทที่หลากหลาย (OECD, 2005; ปานจิต จุลกาญจน์, 2556)

3. การขยายระดับการวิเคราะห์และระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยในอนาคตอาจขยายระดับการวิเคราะห์จากระดับวิสาหกิจชุมชนไปสู่ระดับเครือข่ายหรือระดับนโยบายท้องถิ่น รวมถึงการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน เพื่อเสริมความแข็งแรงของข้อค้นพบและเพิ่มศักยภาพในการอธิบายพลวัตของการมีส่วนร่วมและนวัตกรรมกระบวนการในมิติที่หลากหลายมากขึ้น (Mansuri and Rao, 2013)

เอกสารอ้างอิง

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์. (2532). **การจัดการชุมชน: แนวคิดและกระบวนการมีส่วนร่วม.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฑามาศ พันสวรรค์. (2562). **การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการการศึกษาในการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เทศบาลนครเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ญาณเดช คุ้มประยูร. (2564). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร.** สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยบัณฑิตศึกษาด้านการจัดการ มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

ปานจิต จุลกาญจน์. (2556). **นวัตกรรมทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีดา เจษฎาวรางกูล. (2550). **การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี.** การศึกษาอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระธวัชชัย สนติธมโม. (2562). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว.** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง. (2561). **รายงานผลการดำเนินงานประจำปี พ.ศ. 2561.** สุพรรณบุรี: วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง.

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง. (2562). **รายงานผลการดำเนินงานประจำปี พ.ศ. 2562.** สุพรรณบุรี: วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตรสร้างสรรค์สมหวังที่วังยาง.

สุชาติ พริกเล็ก ไพรัตน์ ฉิมหาด และ เดโช แขน้ำแก้ว (2565). การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหนองหงส์ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 9 (4),** 436–452. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JMND/article/view/260889.

Andrew, C., and Stiefel, M. (1980). **Participation and development.** Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

Cornwall, A. (2008). Unpacking “participation”: Models, meanings and practices. **Community Development Journal, 43 (3),** 269–283.

Fung, A. (2020). Varieties of Participation in Complex Governance. **Public Administration Review, 80 (5),** 828-839. https://doi.org/10.1111/puar.13185.

Mansuri, G., and Rao, V. (2013). **Localizing development: Does participation work?.** Washington, D.C.: World Bank.

Nunkoo, R., and Smith, S. L. J. (2013). Political economy of tourism: Trust in government actors, political support, and their determinants. **Tourism Management, 36,** 120-132. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.11.018.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2005). **Oslo manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data (3rd ed.).** Paris: OECD.

Pretty, J. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. **World Development, 23 (8),** 1247-1263. https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F.

Pretty, J. (2011). Interdisciplinary progress in approaches to address social–ecological and ecocultural systems. **Environmental Conservation, 38 (2),** 127-139. https://doi.org/10.1017/S0376892910000937.

Rasoolimanesh, S. M., Jaafar, M., Kock, N., and Ramayah, T. (2017). A revised framework of social exchange theory to investigate the factors influencing residents' perceptions. **Tourism Management Perspectives, 21,** 95-107. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.10.001.

Stone, M. T., and Stone, L. S. (2011). Community-based tourism enterprises: Challenges and prospects for community participation; Khama Rhino Sanctuary Trust, Botswana. **Journal of Sustainable Tourism, 19 (1),** 97-114. https://doi.org/10.1080/09669582.2010.508527.

Su, M. M., and Wall, G. (2014). Community participation in tourism at a world heritage site: Mutianyu Great Wall, Beijing, China. **International Journal of Tourism Research, 16 (2),** 146-156. https://doi.org/10.1002/jtr.1909.